

Szegedi Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kar

Nyelvtudományi Doktori Iskola

Történeti Szlavisztika alprogram

Stefuca Viktória

**Угорські особові та урядові назви в українсько-
молдавських грамотах XIV–XV століття**

(Magyar személy- és méltóságnevek a XIV–XV. századi
moldvai ukrán oklevelekben)

című Ph.D. értekezés tézisei

Témavezető:

Dr. Kocsis Mihály

Szeged

2014

Bevezetés, a téma indoklása

Az írásos emlékek feldolgozása interdiszciplináris együttműködést igényel a történész, régész, levéltáros, nyelvész és művészettörténész kutatók között. A történeti szlavisztika a hungarológia és a történettudomány számára is fontos. A szláv írásos emlékek kutatásának jelentőségére sokan felhívták a figyelmet, pl. az óorosz korszak emlékeinek kutatói között kiemelhető Hodinka Antal és Font Márta munkássága. A publikációik nemcsak a szlavisták, hanem a történészek számára is nélkülözhetetlen források.

Hodinka Antal doktori fokozatot szerzett szláv filológiából, és oklevéltanból (1891); Font Márta pedig a József Attila Tudományegyetemen (jogutód Szegedi Tudományegyetem) tartott óorosz szövegek olvasása c. kurzust, és „A XII. századi orosz–magyar kapcsolatok kérdéséhez” c. disszertációjával doktorált (1979). Munkái között találjuk az „Oroszország, Ukrajna, Rusz”; „Magyarok a Kijevi Évkönyvben”; „A keresztény nagyhatalmak vonzásában”; „Az Árpád-házi királyok és a Rurikida fejedelmek” című kiemelkedő műveket.

Az utóbbi évek során kiszélesedtek a kutatások és ma már a keleti szláv nyelvek tanulmányozásának középpontjában nemcsak az orosz (óorosz) források, hanem a belorusz (fehérorosz) és ukrán nyelvű források is megtalálhatóak. A magyarországi ukrán nyelvtörténet kutatásában olyan jeles képviselőket találunk, mint pl. Udvari István, H. Tóth Imre, Mokány Sándor, Hollós Attila, Zoltán András és Kocsis Mihály. Munkáik mind a mai napig nélkülözhetetlen segítséget jelentenek a fiatal történészek, hungarológusok és szlavisták számára.

A szláv írásbeli nyelvemlékekről készült munkák a szlavisták, történészek és néprajzkutatók számára egyaránt kincset jelentenek. Kutatásom alap gondolatát Font Márta: *Magyarok a Kijevi Évkönyvben* című munkája adta. Az író a művében eredeti szöveggel és magyar fordítással kiegészített szemelvényeket közöl, mely kommentárokkal, térképekkel segíti a történészek munkáját. Ennek ismeretében merült fel az az ötlet, hogy a XIV–XV. századi moldvai oklevélnyagot felhasználva ezt a munkát folytatni lehetne. Jelen dolgozat is ehhez kíván csatlakozni.

A disszertáció célja

Ez a munka többéves kutatás eredménye, amely során hazai és külföldi (Ukrajna és Románia) könyvtárakban és levéltárakban sikerült felkutatni a vizsgált magyar elemeket tartalmazó ukrán moldvai oklevelek teljes szövegét. A kép nem teljes, mert vannak olyan oklevelek, amelyek szövegét kívülálló okokból nem sikerült összegyűjteni (moszkvai és kanadai levéltárakban találhatóak a fent említett oklevelek). Ezek kutatása jövőbeli célkitűzéseimben szerepel.

A dolgozat a XIV–XV. századi ukrán oklevelekben előforduló magyar személy- és méltóságneveket tárja fel. Munkámat a következő célok vezérlik:

- az ukrán oklevelek magyar vonatkozásai a magyar nyelvtörténet számára új forrásokként szolgálnak;
- az oklevelek magyar fordítása a középkori magyar történelemkutatók számára is új forrásanyag;
- az oklevelek fonetikai és morfológiai elemzése pontosabb képet fest a *rus'ka movaról*;
- a személy- és helynévmutatók segítik a történész és nyelvészkutatók munkáját.

A disszertáció tárgya, módszerei

A munkám kezdeti stádiumában az óukrán nyelv szótárából indultam ki (Словник староукраїнської мови XIV–XV століття I–II, Київ, 1977–1978). Ez a kétkötetes munka a XIV–XV. századi oklevelek szókincsét dolgozza fel. A legelső oklevél dátuma 1322, a legutolsó pedig az 1500-as évből való. A szótár anyaga az ukrán nyelv legfontosabb korszakának adatait tartalmazza. Ez az a korszak, amikor az ukrán nyelv kezd elkülönülni az óoroszl nyelvtől. A szótár szerkesztői rámutatnak a jövevényszavakra és pontosan utalnak az esetleges közvetítő nyelvre is. Ezeket a szótörténeti utalásokat elfogadtam.

A XIV–XV. századi oklevelekben sok idegen nyelvből kölcsönzött szóval találkozhatunk. A szótár szerkesztői pontosan utalnak arra, hogy az adott kölcsönzó mely nyelvből (cseh, bolgár, lengyel, német, magyar, török és moldáv) került be az ukrán nyelvbe.

Cseh nyelvből a jogi terminológia szavai kerültek az ukrán nyelvbe, pl. *квалтъ, поводъ, позовъ, право, владар* stb.; a lengyel nyelv közvetítésével a németből a következők kerültek át: *баволна, крамъ, мистръ* (lat. magister). A magyar nyelvből moldvai közvetítéssel a közigazgatási lexikát vette át az ukrán nyelv. Ezek főleg a méltóságnevek: *бургомистръ, бургррабъ, биров, паркалабъ, логофетъ* stb.

Az ukrán moldvai oklevelek száma több ezerre tehető. Ezekből a jelen disszertáció 63 ukrán moldvai oklevelet tartalmaz szövegű kiadásban és magyar fordítással. Kutatásom eredményeit a 2. számú táblázatban foglaltam össze, ahol a vizsgált személy- és méltóságnevek előfordulásának helyét, első dátumát és előfordulásának gyakoriságát adtam meg.

A kutatás módszerei

Kutatásom során elsősorban a leíró és az történeti-összehasonlító módszer került alkalmazásra.

A disszertáció elméleti és gyakorlati jelentősége

A kutatás során összegyűjtött ukrán moldvai oklevelek magyar személy- és méltóságneveket tartalmaznak. Az oklevelek teljes szövegét a hazai és külföldi (romániai és ukrainai) könyvtárak okmánygyűjteményeiből szereztem be:

Bogdan, Ioan 1913. Documentele lui Ștefan cel Mare vol. I–II. București.

Ionașcu, Ion–Lăzărescu-Ionescu, L. 1954. Documente privind istoria României XIV, XV Moldova, vol I, București.

Costășescu, Mihai 1931–1932. Documentele moldovenești înainte de Ștefan cel Mare, vol I–II, Iași.

ÓUSZ = 1977–1978. *Словник староукраїнської мови XIV–XV століття. I–II.* Київ.

Documente slavo-române, cu privire la relațiile Țării Românești și Moldovei cu Ardealul in sec. XV și XVI, de St. Nicolaescu, București, 1905.

Repertoriuī monumentelor și obiector de arta din arts din tempul lui Ștefan cel Mare, București: Acad. RPh. Ins. de Ist. Aștei; 1938.

Az oklevelek kiadásánál a következő munkákra támaszkodtunk:

Німчук В.В. Правила видання пам'яток, писаних українською мовою та церковно-слов'янською українською редакції. – К., 1995. Ч. I. Проект.

Правила видання пам'яток української мови XIV–XVIII ст. Упор. М.М Пищак, В.М. Русанівський. – К., 1961.

Ezen kívül fotokópiákból, digitális fényképfelvételről is rekonstruáltam az oklevelek szövegeit.

Az oklevelek kiadásában lévő szerzői magyarázatokat (többnyire román nyelvűek) figyelembe vettem, és azokat a kiegészítéseket, amelyek több információval szolgálnak a vizsgált magyar elem vonatkozásában, lefordítottam. Az oklevél szövegében a *Sic?* a kérdéses alak, a *Sic!* pedig a helyes alak írására hívja fel az olvasó figyelmét.

Az összegyűjtött oklevelek vizsgálatának fő célja, hogy a középkori magyar történelem kutatásához új forrásokat tárjunk fel. A vizsgált személy- és méltóságnevek fonetikai és morfológia leírása segít mélyebben megérteni a magyar és ukrán nyelv közötti interferencia jelenségét.

A moldvai oklevelekben a magyarok első említése a XIII. századból ismert, ezek az oklevelek latin nyelven íródtak. Az első magyar falvak a Szeret jobb partján, katonailag fontos helyeken épültek; közülük több régi erődítmény romja ma is látható (pl. Petru Musat fejedelmi vára, fából és földből épített vár). Suceava, Dorohoi, Roman, Iași: ezek a városok vámszedő joggal rendelkeztek és határőr-települések voltak. A magyarok által lakott településekről készült legteljesebb feljegyzés Bandius érsek 1646. évi egyházlátogatási körútjáról készült jelentése, amelyet a Moldvai csángó–magyar okmánytár 1467–1706 c. kötetben a 76-os számú oklevél tartalmaz. A magyarok és a németek Moldova gazdasági fejlődésében jelentős szerepet játszottak: a városi élet, a kereskedelem és az ipar a XIV–XV. században az ő tevékenységük

nyomán bontakozott ki. A kereskedők többsége magyar és német volt, a külkereskedelem szinte teljesen a kezükben összpontosult. A városok lakosságának száma néhány száztól félezerig terjedt. Sövénykerítés vette körül a városokat, ez volt a „*хотар*” (határ), amelyen kívül mezőgazdasági tevékenység folyt. Az úkrán szótár (CCУМ 1977–1978) szerkesztői szerint ez a szó fordul elő a leggyakrabban, összesen 998-szor említik az oklevelek. Fontos megjegyezni, hogy a kárpátukrán dialektusokban még ma is gyakran használják ezt a szót.

A disszertáció eredményének bemutatása

A disszertáció részeredményei több ukrainai, magyar és nemzetközi konferencián bemutatásra kerültek:

1. VI. magyar nyelvtudományi konferencia (Balatonszárszó, 2007);
2. Българският език и литература на кръстопътя на културите, Международна конференция (Szeged, 2007);
3. Ukrainisták VII. Nemzetközi Tudományos Kongresszusa (Kijev, 2008);
4. IV. Szegedi Ukrán Konferencia (Szeged, 2005);
5. V. Szegedi Ukrán Konferencia (Szeged, 2008);
6. «Інтерференція та запозичення в діалектах. Актуальні проблеми української діалектології» с. nemzetközi dialektikai szeminárium (Lviv, 2009);
7. „Slovanský areál a Evropa” с. fiatal szlavisták konferenciája (Prága, 2009).

A disszertáció struktúrája: bevezetés, 8 fejezet, összegzés, személynévmutató, földrajzinév-mutató, felhasznált irodalom jegyzéke és mellékletek. A disszertáció terjedelme 270 oldal, ebből a fejezetek és az összegzés 246 oldal. A bibliográfia 72 egységet tartalmaz.

A disszertáció tartalma

A bevezetésben a választott téma magalapozottsága, aktualitása kerül bemutatásra. A szerző megfogalmazza a dolgozat céljait, feladatát, tárgyát, rámutat a munkában alkalmazott kutatási módszerre.

Az első fejezet „az ukrán nyelv” címet viseli. Itt az alfejezetekben részletesen bemutatom az ukrán nyelvtudományban alkalmazott nyelvkorszakolásokat és a korszakok nem egységes elnevezését. A munkámban részletesen bemutatom az ukrán nyelv különböző korszakolásait az ukrán nyelvtudomány jeles képviselőitől, mint pl.: J. Ševel’ov, J. Karpenko, V. Nimčuk; ők az ukrán nyelv XIV–XV. századi korszakát különbözőképpen nevezik. A dolgozatomban külön kitérek a *rus’ka mova* bemutatására, a nyelvhasználat fontosságára. W. Miakiszew V. (Мякишев 2000: 165–172) írásának köszönhetően összevettem a *rus’ka* és a *prosta mova* egyezéseit.

Nem egységes a kutatók álláspontja az ukrán nyelv periodizációjában és a korszakok elnevezésében is eltérések vannak. Mindenesetre az biztos, hogy az ukrán és belorusz nyelv közös korszakában, a XIV–XV. században, a kancelláriák nyelve a *rus’ka mova* volt. A szakirodalomban különböző terminológiákkal találkozhatunk, mint pl. V. M. Rusanivs’kyj – *ділова мова, руська мова*, J. Ševel’ov – *канцелярська, руська мова*, I. Farion – *канцелярська руська мова*, M.A. Žovtobrjuch – *канцелярська мова*. Mindezeket figyelembe véve a dolgozatomban a kancelláriai *rus’ka mova* elnevezést használom.

A Litván Nagyfejedelemség hivatalos nyelve a kancelláriai *rus’ka mova* volt. A fejedelemséghez az ukrán területek közül a Dnyeper régióban a Naddniproprjanščyna, Volhínia és Podólia tartozott és ezt a nyelvet használták a Halics, Bukovina és Kárpátalja vidékein a gazdasági, politikai és kulturális életben is.

A kancelláriai *rus’ka mova* jelentőségéről a történelmi forrásokból tudjuk, hogy Hedvig (1371–1399) lengyel királynő előszeretettel olvasott szláv nyelvű Bibliát. III. Kázmér pedig 1347-ben kiadta a Vyslyc’kyj Statut (Вислицький Статут) c. törvénygyűjteményt, amely *rus’ka mován* íródott. I. Zsigmond (1506–1548) könyvtárának összeírásakor kiderült, hogy a király

birtokában 33 db keleti szláv nyelvű könyv volt és csak 1 db lengyel nyelvű. Ugyancsak a kancelláriai *rus'ka mován* íródott az Sudebnyk (Судебник) (1648), IV. Kázmér törvénygyűjteménye, amely alapján később Krakkóban lett elítélve (Огієнко 2001: 140).

A kancelláriai *rus'ka mova* csúcspontját a Litván Alapokmány (Литовський Статут) jelentette, amelynek három kiadása 1529-ban, 1564-ban és 1588-ban látott napvilágot. Ebben a munkában található az a bejegyzés, miszerint az írnoknak kötelező volt *ruska* betűkkel írnia és szavakat használnia:

«ПИСАР ЗЕМСКИИ МАЕТЬ ПО РУСКУ АНТЕРАМИ И СЛОВЫ РУСКИМИ ВСИ ЛИСТИ, ВЫПИСЫ И ПОЗВЫ ПИСАТИ, А НЕ ИНЫМЪ ЯЗЫКОМЪ И СЛОВЫ».

A XIV–XV. században az óukrán nyelv már elválik a belorusz nyelvtől. A szótár készítői ezt a kérdést, a két nyelv elválasztását, nemcsak nyelvi szempontok szerint különböztették meg, hanem a területi tényezőket is figyelembe vették.

Mint ismeretes, a belorusz (fehérorosz) nyelv sok közös és eltérő vonást mutat mind az orosz, mind az ukrán nyelvvel. Az orosz nyelvvel leginkább az ázás köti össze, valamint a régi *i* és *y* megkülönböztetése, és az *e > o* változás. Az ukránnal főleg hangtani szempontból jelentkeznek közös vonások.

Az óukrán nyelvre pedig kifejezetten a következő sajátosságok jellemzőek:

1. az etimológiai **к-н** és **л-н** keveredése;
2. zárt szótagban az **o** és **e** változása;
3. a hangsúlytalan helyzetű **е-н** keveredése;
4. a hangsúlytalan **о-у** keveredése;
5. az **а > е** átmenet a palatálisok után;
6. a protetikus **в** kialaklása az **а**-val kezdődő szavaknál (**ВАТАМАНЪ**).

A második fejezet a Moldvai Fejedelemség történelmét mutatja be. Itt részletesen Dmitro Kantemir és Grigorij Urek történelmi forrásaira támaszkodva bemutatom a Moldvai fejedelemség alapításának legendáját, amely magyarázatául szolgál a

Moldva címerében használt bikafej ábrázolásának. A kereskedelmet szabályzó vámoklevelek szerint a Moldvai Fejedelemség volt a környék egyetlen és legnagyobb bika (élő állat) exportőre.

A magyar uralkodó Anjou Nagy Lajos (1326–1382) ütközőzónát alakított ki a tatárok támadásai ellen.

A Moldvában élő magyarokat most csángó magyaroknak nevezzük. A csángó szó az *Új magyar tájszótár* szerint leggyakrabban melléknév alakban és egyszer főnévként szerepel. A *magyar nyelv történeti-etimológiai szótára* szerint a szó első említése az 1400-as évekből való: „*Georgium Csango dictum*” (MTESZ 1974 – 1984: 477).

Kutatásaim során a magyarokra vonatkozólag csángó megnevezéssel nem találkoztam, de személynév alakban előfordult, mégpedig a 1443. június 8. oklevélben: Stefan moldvai vajda falvakat adományoz Illia Sangának.

A tájékozódást megkönnyítve táblázatba foglaltam az oklevelekben szereplő fejedelmek uralkodásának idejét.

Röviden bemutatom Petro Mušat (1371–1391), I. Roman (1391–1394), Oleksandr Dobryj (Jó Sándor) (1400–1432), III. Stefan (1457–1504) uralkodásának legfontosabb reformjait. Külön kitérek az oklevelekben szereplő fejedelmek megnevezésére, ki, mikor és hogyan titulálta magát. Pl. I. Roman a *Moldvai Fejedelemség egyetlen uralkodója hegyektől a tengerig*, Oleksandr Dobryj – *господарь*, III. Stefan – *господарь земли молдавской*.

A II. fejezetben pedig a Moldvai Fejedelemség államszervezetét mutatom be, vagyis a különböző tisztségeket, főleg azokat, amelyekkel kutatásaim során találkoztam. A magyar szakirodalomban nem találtam olyan munkát, amely a különböző tisztségek leírását tartalmazná és segítségül lenne a fordításnál.

A következő alfejezetekben (II. 3, II. 4 és II. 5) röviden összefoglalom a kutatásaim során fontosnak tartott, ukrán és magyarok által lakott területek, Észak Bukovina, Galícia és Kárpátalja kultúrtörténeti jelentőségét.

A III. fejezetben bemutatom Ukrajna történelmét a XIV–XV. században. Részletesen leírom az ukrán területek csatolását a Litván Nagyfejedelemséghez, a következő csoportosítás szerint: Gedimin hadjárata (1400-as évek 20 éveiben), Olgerd hadjáratai. Külön kitérek a Litván Nagyfejedelemség és a *Руське князівство* vagy a *Велике князівство Литовське, Руське та Жмоитенське*

elnevezések használatára a különböző történelmi munkákban. Ezután leírom az önálló fejedelemségeket (*удільні князівства*). Az önálló fejedelemségek közigazgatási struktúrája a Litván Nagyfejedelemséghez hasonlóan működött. Ezek a területek önálló, autonóm típusúak voltak, a hatalom hangsúlyozta: „A régi szokásokat nem változtatjuk, és nem vezetjük be az újakat”.

1385, a krewói unió után a Litván Nagyfejedelemség titulusáért vívott harcok után a fejedelemség nehéz politikai helyzetbe került. A krewói unióval fokozódott Lengyelország szociális-politikai és kulturális hatása a Litván Nagyfejedelemségre. A két ország egyesítése során Jagelló nagyfejedelem Lengyelországnak adta át a tulajdonában lévő földjeit. 1386-ban felvette a római katolikus vallást, I. Lajos magyar király lányának, Hedvignek a kezével II. Ulászló néven elnyerte a lengyel trónt, megteremtve ezzel a több mint 400 éves lengyel–litván együttélés alapjait.

Sokan nem fogadták el a krewói uniót: a földesurak mozgalmát Witold fejedelem (1382–1430) vette irányítása alá. Támogatást kapott a Moszkvai Fejedelemségtől. Így Jagelló Witoldnak visszaadta atyai örökségét.

A XIV. század 90-es éveiben Witold egész sor olyan intézkedéseket tett, amely az ország politikai egyesítését szolgálta. Likvidálta az önálló fejedelemségeket (*удільні князівства*). Az évkönyvek így számolnak be erről az eseményről (1393): «Подільська земля не хотіла слухняною бути князю великому Вітовту і Литовській землі... І князь великий пішов з усіма силами литовськими на Поділлі... і всі міста зайняв» (Яковенко 2008: 143).

1401-ben aláírták a vilnai uniót, amely a Lengyel Koronához való alárendeltséget jelentette. Jelentős számú hűségesküt tartalmazó oklevéllel találkozhatunk ebből az időből, pl. «польському королю – «верховному князю Литви прислю».

A horodlói unió (1413) is a lengyel fennhatóságot hangsúlyozta. 1430-ban meghalt Witold. Egy ismeretlen szerző magasztaló versében (*Похвала князю Вітовту*), híres cárnak nevezi («славнем царем»), és így ír róla:

«Не мощно исповедати, ни писанию передати дела великого господаря, яко не мощно никому испытати высота небесная и глубена морская...» (Яковенко 2006: 144).

Witold után a trónt Swidrigello ((1430–1432) foglalta el, uralkodását Litvánia függetlenségéért vívott harcok jellemezték. Az ország belső politikájában az ukrán és belorusz pravoszláv földesurakra és bojárookra támaszkodott, az ellenzék (lengyelek) pedig ennek ellenében Witold testvérét, Zsigmond (1432–1440) fejedelmet választotta, ahogyan a történelmi források beszámolnak róla: «посадили князя Швидригайла на велике князіння Руське» (Яковенко 2008: 145).

Továbbiakban az ún. Swidrigello-háborúk gyengítették az országot. Zsigmond (1432–1440) hirtelen halála miatt a trónt a 13 éves Kázmér, Jagello fia (1440–1492) foglalja el. Röviden bemutatom uralkodása során az ország belső és külső politikáját, amely az ukránok számára pozitív változásokat hozott. Halála után a lengyel trónt egyik fia, János Albert foglalja el, míg a Litván Nagyfejedelemség trónjára Sándor kerül. Így egy időre a perszónaluniót felbontották, de később (1501) az újra létrejött.

A III. 2. fejezetben bemutatom, hogyan kerültek az önálló szuverén politikai államokhoz az ukránok által lakott területek, és az utóbbiak további sorsát. A III. 3. fejezetben pedig a Litván Nagyfejedelemség és a Moldvai Fejedelemség közötti viszonyokat mutatom be. A két állam közötti legfontosabb kapocs a kereskedelem volt. Különböző export és import árukkal kereskedtek, évente többször tartottak vásárokat, illetve a kereskedelmi főútvonalak vámszedői joga a kincstár egyik legjelentősebb bevétele volt.

A IV. fejezetben az ukrán-moldvai oklevelek struktúráját mutatom be.

Az oklevelek (ukr. *грамоти*) – a latin kancellária hagyományainak megfelelően – azonos struktúra mentén épültek fel. A bevezetőben a másoló, a fejedelem nevében kihirdeti mindenkinek

„КОМУ ТРЕБА ВЕДАТИ АБО ЧТОУЧИ ЕГО СЛІШАТИ”

a következő tényeket. Az oklevelek tartalmi része szerint különböző típusokat különböztetünk meg, pl. adománylevelek, vásárlást megerősítő oklevelek, határt megállapító oklevelek, szabad átjárást és adómentességet biztosító oklevelek, különböző bejegyzések, sírfeliratok. A tartalmi rész a hordozója a fontosabb információknak, ami részletesebb vizsgálatok tárgyául is szolgál. Az oklevél típusától

függ, hogy a másoló egy vagy több mondatban rögzítette a tartalmat. Ebben a részben találjuk az akkori nyelv lexikáját és frazeológiáját. A másolók különböző iskolázottsága és szociális helyzete is tükröződik az oklevelekben.

A befejező részben, szintén a hagyományos struktúrának megfelelően, a fontosabb személyek hitükkel járulnak hozzá a leírtak megerősítéséhez. A legvégén találjuk a dátumozást és a másoló nevét, valamint az oklevél megrendelőjének személyét.

Az ukrán-moldvai oklevelek struktúráját vizsgálva a Kőfalvi–Makk 2007 munkára támaszkodtam, amely során egy adományoklevél példáján (*Дарча грамота молдавського воєводи Олександра боярам Строе і Іванові на село Пояна та Тазлові та на село Гертань. 1400 р., 29 червня, б.м.н.*) mutattam be az oklevelek felépítését.

Az ötödik fejezet a magyar személy- és méltóságneveket tartalmazó ukrán-moldvai oklevelek szövegét és azok magyar fordítását tartalmazza. Az ukrán-moldvai kronológiát magyar nyelvre is lefordítottam.

A hatodik fejezetben az oklevelek fonetikai elemzésére kerül sor.

Ha a vizsgált oklevelek fonológiai szintjét nézzük, akkor mindazokat a jellemző vonásokat találjuk meg, amelyek a keleti szláv nyelvekre jellemzőek.

Találhatunk olyan jellemzőket is az adott oklevélben, amelyek egyértelműen bizonyítják annak ukrán nyelvű hovatarozását, ilyenek pl. az etimológiai **ѣ-и** és **и-и** keveredése; az új zárt szótagban az **о** és **е** megváltozása, nyúlása, a hangsúlytalan helyzetű **е-и** keveredése (**ИМЕНИМ / ИМЕНЕМ**).

Vannak olyan vonások, amelyek az ukrán nyelv délkeleti dialektusára jellemzőek: a hangsúlytalan **о-у** keveredése (**УЖИВАЛИ / ОЖИВАЛИ**); **а>е** átmenet a palatálisok után (**УЗЕТИ/УЗІАТИ**); protetikus **в** kialakulása az **а**-val kezdődő szavaknál (**БАТАМАНЪ**). Az alfejezetekben külön kitérek az oklevelekben előforduló legfontosabb fonetikai jelenségekre: a **ѣ** reflexei; az **ѡ** és **Ѣ** előfordulása; a redukáltak (**ѣ – ѣ**); a susogók megkeményedése **о, е** előtt; a személyneveknél **о >а** átmenet; az új zárt szótagban **у – ю**; a kezdő **и** elvesztése.

A hetedik fejezetben a vizsgált személy- és méltóságnevek morfológiai elemzését végeztem. A 3. számú táblázat tartalmazza a vizsgált elemek szótári alakját, nemét, előfordulási gyakoriságát, a deklináció megnevezését, ragozott formáit, és az esetszinkretizmusokat. Leggyakrabban az -ő/-jő tövű hímnemű főnevek szerinti deklinációval találkozunk, összesen 84 alkalommal. L–Dsg, N–Asg és N–Ipl esetszinkretizmus is előfordul. Dsg-ban az -**оу** és -**єки** párhuzamos esetvégződésre is találunk példát: **МИКЛЪОУШОУ**, **МИКЛОУШЕК** Miklvschovy; **ТАМАШЕКИ**; **ФЪРКАШОУ**, **ФЪРКАШЕКИ**.

A nyolcadik fejezet a magyar személy- és méltóságnevek vizsgálatát mutatja be. A *magyar nyelv történeti-etimológiai szótára* (TESz 1967–1984) sajnos nem tartalmazza a vizsgált személyneveket, így azokat a Szamota-féle Magyar oklevélszótárral (Szamota 1902–1906) vettem össze. Az összevetés eredménye megmutatta, hogy a *Тамаш* személynevet az ukrán-moldvai oklevelek korábban jegyzik, mint a magyar források. A személynév az 1400. évi adománylevélben már előfordul (*Дарча грамота молдавського воєводи Олександра бояринові Никулі на село Берево*), míg a magyar forrásokban az első említése helynévként 1427-ből, személynévként 1544-ből való: “1427: Prediis *Thomasfaya* Waralya (Múz.). Tamashaza, hn. (Sztáray Okl. II. 253)”...“1544: Olah *tamas*nak attam gónni (Okl. Nád.41)” (Szamota 1902–1906: 955).

Több oklevélben is előfordult az *апрод* – apród méltóságnév is, amely a magyar nyelv közvetítésével kerülhetett az ukrán nyelvbe, de a szótár szerkesztői erre nem utalnak.

Vizsgálataim során a «*банъ*» méltóságnév és változatainak tanulmányozásánál sikerült lokalizálni a Deal monostor helyét.

Összegzés

A disszertáció a XIV–XV. századi moldvai ukrán nyelvű oklevelek magyarból származó személy- és méltóságneveit vizsgálja. Megtalálható benne 63 moldvai ukrán oklevél szövege, annak magyar fordítása, továbbá (mellékelve) személy- és helynévmutató is. A feldolgozott oklevelek hang- és alaktani elemzésére szintén sor kerül. Az ukrán nyelvű moldvai oklevélananyag feldolgozásával,

magyarra fordításával eddig feltáratlan anyaghoz jutnak a magyar történészek. S bár a munka elsősorban a történészek számára könnyíti meg a további kutatásokat, a magyar személy- és méltóságnevek elemzése a magyar és az ukrán nyelv közötti kölcsönhatások vizsgálatához is számos új adatot szolgáltat.

A szerző témával kapcsolatos publikációi

1. Stefuca Viktória: A XIV–XV. századi moldvai oklevelekben előforduló magyar személy- és méltóságnevek. In: Név és valóság: a VI. magyar nyelvtudományi konferencia előadásai, Balatonszárszó, 2007. június 22–24, Budapest, 2008, 474–478.
2. Вікторія Штефуца: Угорські особові назви та назви урядовців у грамотах XIV–XV століття. In: Hungaro-Ruthenica IV, Szeged, 2008, 217–222.
3. Штефуца Вікторія: Болгарские слова в украинских грамотах XIV–XV веков. In: Българският език и литература на кръстопътя на културите, Международна конференция, Сегед, Унгария, 21–22 май 2007 г., Szeged, 2009, 33–37.
4. Viktória Stefuca: Угорські запозичення в говорах української мови XIV–XV століття (аналіз урядової назви «Бань»). In: Slovanický areál a Evropa, Červený Kostelec / Praha, 2010, 289–297.
5. Штефуца В.: Угорські запозичення в українсько-молдавських грамотах XIV–XV століть (аналіз особової назви «**мьтїаш**, **мьтїа(ш)**, **мьтїа<ш>**, **мьтї<аш>**, **мьтїяш**»). In: Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова, серія 10, Проблеми граматики і лексикології української мови, випуск 6, Київ, 2010, 65–69.
6. Вікторія Штефуца: Угорські запозичення в говорах української мови XIV–XV століття. In: Тимченківські наукові читання. Засідання 1. Пам'ятка як джерело вивчення історії мови, Львів, С. 225–234.

7. Штефуца В. Угорські запозичення в українсько-молдавських грамотах XIV–XV ст. (аналіз урядової назви «апрод») // Філологічний вісник Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини: збірник наукових праць / відп. ред. Г.І.Мартінова. – Умань: Візаві, 2014. Вип. 5.С. 100–109.

2. számú táblázat

személy- és méltóságnév	előfordulás gyakorisága	előfordulásának helye	előfordulásának első dátuma
БАНИЦЪ – magy. bán	2	Сучава	1490
БАНКО – magy. bán	1	Сігет	1404
БАНЧА – magy. bán	1	Сучава	1493
*БАНЧУЛЪ, БАНЧЮЛЪ – magy. bán	18	Сучава	1443
БАНЬ – magy. bán	1	Дял	1455
ИМБРИКЪ – magy. Emerik	1	Сучава	1470
ИЦФАНЪ – magy. István	1	Сучава	1470
КИШ – magy. Kis	1	Гирлов	1499
ЛАСЛОВЪ, ЛАСЛЪОУ – magy. László	5	Гирлов	1499
МИКЛОУШЪ, МИКАЪОУШЪ, МИКЛОУШЪ, МИКАЪОУШ, МИКЛОУ(Ш), МИКАЪОУШЪ, МЫКАЪОУШЪ, Miklowsz, – magy. Miklós	16	Сучава	1411
МЪТІАШЪ, МЪТІАШЪ, МЪТІА(Ш), МЪТІАШ, МЪТІАШ, МЪТІАШ, МЪТІЯШЪ, – magy. Mátyás	17	Сучава	1481
*НЕМНИШЪ – magy. nemes	1	Сігет	1404
ПРЪГАРЪ – magy. polgár	16	Васлуй	1452
ТАМАШЪ – magy. Tamás	6	Сучава	1400
ТИБА – magy. Tibor	1	Сучава	1488
ФАРКАШ, ФЪРКАШЪ – magy. Farkas	6	Сучава	1490
*ХАНИШЪ – magy. Hanis	1	Дорохой	1437
*ХАНОСЪ – magy. Hanis	1	Васлуй	1437
ХОУРОУ, ХУРУ – magy. úr	15	Сучава	1471
ХЪРЦЪГАНЪ – magy. herceg	1	Сучава	1445

3. számú táblázat

személy- és méltóság név	előfordulás gyakorisága, nem, ragozási tő	ragozott forma	eset szinkretizmus
БАНИЦЪ – magy. bán	2, f., -ā/-jā	БАНИЦЪ , (Nsg) БАНИЦИ (Dsg) * БАНИЦИ (Lsg)	L–D
БАНЧОҮЛЪ , БАНЧЮЛЪ – magy. bán	18, m., -ō/-jō	БАНЧОҮЛЪ , (Nsg) БАНЧОҮЛА , БАНЧЮЛА , БАНЧЮ(Л) (Gsg) * БАНЧОҮЛЪ , (Asg)	N–A
ЛАСЛОВЪ , ЛАСЛЪОҮ – magy. László	5, m., -ō/-jō	ЛАСЛОВЪ , ЛАСЛЪОҮ (Nsg) ЛАСЛЪОА , ЛАСЛЪОА (Gsg) * ЛАСЛОВЪ , ЛАСЛЪОҮ (Asg)	N–A
МИКЛОУШЪ – magy. Miklós	16, m., -ō/-jō	МИКЛОУШЪ , МИКЛЪОУШЪ , МИКЛОУШЪ , МИКЛЪОУШ , МИКЛОУ(Ш) , МИКЛЪОУШЪ , МЫКЛЪОУШЪ , Miklvsz (Nsg) МИКЛОУША , МИКЛЪОУША (Gsg) МИКЛЪОУШОҮ , МИКЛОУШЕВИ Miklvschovy (Dsg) * МИКЛОУШЪ , МИКЛЪОУШЪ , МИКЛОУШЪ , МИКЛЪОУШ , МИКЛОУ(Ш) , МИКЛЪОУШЪ , МЫКЛЪОУШЪ , Miklvsz (Asg)	N–A
МЪТІАШЪ – magy. Mátyás	17, m., -ō/-jō	МЪТІАШЪ , МЪТІА(Ш) , МЪТІАШ , МЪТІАШ , МЪТІАШ , МЪТІЯШЪ (Nsg) МЪТІАША , МЪТІАСА (Gsg), МЪТІАШОМЪ (Isg)	N–A

		* МЪТІАШЪ, МЪТІА(Ш), МЪТІАШ, МЪТІАШ, МЪТІАШ, МЪТІЯШЪ (Asg)	
ПРЪГАРЪ – magy. polgár	16, m., -ǫ/-jǫ	ПРЪГАРИ, ПРЪГЪРЕ, ПРГАРЕ, ПАРГАРЕКЕ (Npl), ПРЪГАРЕМЪ, ПРЪГАРЕ(М) (Dpl), ПАРГАРЕ (Vpl), ПРЪГАРИ (Ipl)	N–I pl.
ТАМАШЪ – magy. Та más	6, m., -ǫ/-jǫ	ТАМАШЪ (Nsg), ТАМАША, ТЪМАША (Gsg), ТАМАШЕКИ (Dsg) *ТАМАШЪ (Nsg)	N–A
ФАРКАШ – magy. Farkas	6, m., -ǫ/-jǫ	ФАРКАШ, ФАРКАШЪ (Nsg), ФАРКАША (Gsg), ФЪРКАШОҮ, ФЪРКАШЕКИ (Dsg) *ФАРКАШ, ФАРКАШЪ (Asg)	N–A